

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Встановлено, що гендерна нерівність виступає одним з важливих чинників впливу на ринок праці в Україні. Нерівність прав чоловіків та жінок впливає на структуру управління та розподіл ресурсів. Так, основним порушенням принципу гендерної рівності в нашій країні є рівень жіночої заробітної плати, який складає 2/3 чоловічої. Розглянуто ряд методів та підходів для подальшої роботи з впровадження гендерної політики в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Постановка проблеми

Соціально-економічні перетворення в Україні, що нині відбуваються, супроводжуються посиленням диференціації суспільства. Одним з її проявів є гендерна нерівність, яка нині притаманна всім суспільствам, незалежно від політичного устрою та рівня соціально-економічного розвитку і виявляється в неоднакових можливостях жінок і чоловіків щодо структур влади, сфери освіти та зайнятості, доходу та власності. Гендерна нерівність є одним з проявів соціально-економічної диференціації населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві.

Рівність прав і свобод людини і громадянина, незалежно від статі, визначається і гарантується Конституцією України, іншими законодавчими актами. Загальна економічна криза, випереджаючі темпи спаду виробництва (відповідно до рівня оплати праці й попиту на робочу силу) в тих галузях промисловості, де у складі зайнятих переважають жінки, нестача бюджетних коштів і неминуче скорочення соціальних програм, зокрема, зорієнтованих на потреби сім'ї, постійні затримки виплати заробітної плати об'єктивно ускладнюють становище жінки на ринку праці України. Саме тому гендерна нерівність є актуальним і гострим питанням на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Гендерний підхід до досліджень проблем зайнятості та безробіття знайшов застосування у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців: В. Андерсона, Дж. Анкера, Т. Бека, Т.Веблена, Д. Вулфорда, К. Делфі, М. Кіммела, О. Грішньої, Л. Лібанової, О. Макарової, В.Стащенко, О. Піжук, Г. Мамонової та ін. [1]. На думку багатьох дослідників гендерної проблематики, гендерна нерівність на вітчизняному ринку праці не є виключно економічним, а скоріше соціально сконструйованим феноменом, який, в свою чергу, погіршує якість

людського потенціалу, сповільнює економічне зростання, послаблює систему державного управління, знижує ефективність стратегій розвитку та боротьби з бідністю, що, звичайно ж, отримує відображення на структурі і динаміці зайнятості та безробіття.

Предметом гендерних досліджень є соціально-трудоий статус чоловіків та жінок, його еволюція під впливом змін в умовах життя людей, об'єктом, відповідно – чоловіки та жінки як соціально-демографічна спільнота у сфері праці. Для України, у згаданому контексті, важлива роль належить державному керівному апарату, який закладає регуляторні рамки гендерного розподілу праці.

Метою даного дослідження є вивчення та аналіз сучасного стану гендерної нерівності як одного з важливих чинників впливу на ринок праці в Україні.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є гендерні проблеми на ринку праці України. Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів щодо існування гендерної нерівності на ринку праці в Україні.

Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних і соціальних процесів, результати досліджень українських та зарубіжних вчених з питань зайнятості та ринку праці. У процесі дослідження використано загальні та спеціальні методи наукового дослідження: монографічний, абстрактно-логічний, статистико-економічний, графічний та ін.

Результати дослідження

Гендерна політика – це комплексна цілеспрямована діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій щодо інтегрування гендерного підходу для ліквідації усіх форм дискримінації за ознакою статі в суспільстві. Таким чином, вона є не просто окремим напрямком державної політики, а інтегруючим компонентом усіх складових напрямків політики держави, враховуючим її вплив на представників різної статі.

Рівність статей закладена в основу всіх свобод людини. У доповіді про розвиток людини за 2000 рік, підготовленої Програмою розвитку ООН, виділено сім основних свобод:

- свобода від дискримінації – за ознакою статі, расової, етнічної, національної належності або релігійних переконань;
- свобода від бідності: право на гідний рівень життя;
- свобода розвитку і реалізації людського потенціалу;
- свобода від страху – від погроз, особливої небезпеки, від катувань, свавільних арештів та інших актів насильства;
- свобода від несправедливості і порушень законності;
- свобода думки, слова, участі у процесі прийняття рішень і формування асоціацій;

- свобода достойно працювати, не піддаватися експлуатації [9].

Принцип гендерної рівності жінок в Україні закріплений в Конституції України. Статті 3, 21, 23, 24 Конституції закріплюють рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і т. ін. Йдеться також про те, що створюються умови, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством. Мова йде про правовий захист, матеріальну і моральну підтримку материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Законодавчо чоловіки позбавлені такої можливості. Саме такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності [6].

Нерівність прав чоловіків та жінок впливає на структуру управління та розподіл ресурсів. Співвідношення, особливо на вищих рівнях влади, становить: близько 93% – чоловіки, приблизно 7% – жінки. Середні зарплати для жінок у нашій державі складають приблизно 1600 гривень, для чоловіків – 2500 гривень [4]. Враховуючи те, що у 2009 році, порівняно з попереднім, реальний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактору, зменшився на 12,9% [10].

З розвитком в країні ринкових відносин жінки, як і всі громадяни, отримали можливість для відкриття власної справи. Доля жінок в загальній кількості підприємців складає близько 30%. В основному, вони зайняті в малому та середньому бізнесі. У великому бізнесі жінки – рідкість. Становлення жіночого бізнесу, в основному, відбувається за рахунок ініціативи жінок, а не як результат дії спеціальних державних програм. Жіночий бізнес орієнтований, в основному, на роздрібну торгівлю, медицину, культуру та науку [5].

Серед найманих працівників показником дискримінації є рівень заробітної плати. В цілому, рівень жіночої заробітної плати складає 2/3 чоловічої. Гендерна нерівність в оплаті праці є прямим порушенням принципу рівної оплати за рівну працю. Майже в усіх галузях народного господарства жінки займають низькооплачувані посади. Всі ці роки на ринку праці простежується ще одна закономірність: чоловіки витісняють жінок з перспективних і добре оплачуваних посад [5].

Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян за статтю в Україні наведена в табл. 1, з якої видно, що якщо у 2003 р. частка працевлаштованих жінок становила 50 % до всіх працевлаштованих громадян країни, то у 2010 р. – відповідно, 47 %.

Таблиця 1. Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян за статтю в Україні

Роки	Всього працевлаштовано, тис. осіб	У тому числі	
		жінки	чоловіки
2003	877,3	435,6	441,7
2004	984,2	496,5	487,7
2005	1049,8	534,0	518,8
2006	1070,8	528,8	542,0
2007	1098,6	536,7	561,9
2008	1084,0	526,9	557,1
2009	702,7	327,3	375,4
2010	744,5	347,8	396,7

Джерело : розраховано за даними [6].

Необхідно зазначити, що при працевлаштуванні у жінок менше шансів, ніж у чоловіків, отримати вакантне місце. Така очевидна нерівність позицій жінок та чоловіків на ринку праці призвела до фемінізації бідності. Сьогодні кожна третя жінка має рівень доходів, що дорівнює прожитковому мінімуму. Жінки складають більшість у найбільш соціально незахищених категоріях громадян: пенсіонери, безробітні. Скрутне матеріальне становище нерідко штовхає жінок на заробітчанство, вони їдуть, в основному, нелегально, що нерідко призводить до негативних наслідків, часто такі жінки стають об'єктом продажу та подальшої сексуальної експлуатації.

Як підтверджують статистичні дані Державного комітету статистики, у 2009 році рівень зайнятості чоловіків за віковими групами перевищував відповідні показники зайнятості жінок на 8,2 %, причому, найбільше розмежування рівнів зайнятості припадає на вік 25–29 років і становить 13,7 %. Що ж до аналізу економічної активності за статтю, то, за даними Держкомстату за 2009 рік, видно, що відставання рівня економічної активності жінок працездатного віку від чоловіків не є досить великим і зосереджене на рівні 6,3%, більше того, ці показники зрівнюються у віковій групі 40–49 років [6].

Якщо проаналізувати економічну активність населення в розрізі окремої області, наприклад, Житомирської, то можна сказати, що зайнятість жінок на 4,6% вища за зайнятість чоловіків. Що ж до статистики безробіття на Житомирщині, то тут спостерігається зворотна тенденція – жіноче безробіття на 30% менше за чоловіче (табл. 2).

Таблиця 2. Економічна активність населення Житомирської області за статтю та віковими групами у 2009 р.

Населення	Усього, у віці 15–70 років, тис. осіб	Відсотків за віковими групами						
		15- 24	25- 29	30- 34	35- 39	40- 49	50- 59	60-70
Економічно активне населення	621,8	14,5	13,4	12,4	12,3	23,9	15,8	7,7
Жінки	313,2	12,9	12,7	12,6	12,1	25,4	15,3	9,0
Чоловіки	308,6	16,0	14,2	12,2	12,6	22,4	16,3	6,3
зайняті	555,2	12,9	12,9	12,1	12,3	24,4	16,8	8,6
Жінки	289,9	12,6	12,0	11,9	11,7	26,1	16,0	9,7
Чоловіки	265,3	13,3	13,8	12,3	13,1	22,6	17,6	7,3
безробітні	66,6	27,0	18,0	15,3	12,0	19,7	8,0	-
Жінки	23,3	16,8	21,0	22,3	17,2	16,3	6,4	-
Чоловіки	43,3	32,6	16,4	11,5	9,2	21,5	8,8	-

Джерело: розраховано за даними [8].

В Україні здійснені перші кроки щодо вирішення проблем гендерної нерівності [7]:

- проведено гендерний аналіз українського суспільства;
- прийнято Верховною Радою України Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”;
- прийнято Указ Президента України „Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”;
- відбувається розробка механізму управління гендерними процесами в системі законодавчої та виконавчої влади;
- розпочато гендерну експертизу українського законодавства тощо.

Проте, не всі гендерні стереотипи є негативними. Вони позитивно впливають на формування уявлення про різницю властивостей характеру чоловіка та жінки. Так, при опитуванні студентів Запорізького національного університету на відкритому форумі 28 березня 2011 року, важливими якостями жінок відмічають лагідність, емоційність, гнучкість. Для чоловіків характерні рішучість, сміливість, мужність тощо. Цікаво, що 68% студентів відзначили: на професійні якості викладачів не впливає приналежність до статі. Проте, зауважили, що викладачі-чоловіки більш відкриті у спілкуванні зі студентами, а на професійну діяльність жінок часто впливають сімейні обставини [2].

Таким чином, подальша робота із впровадження гендерної політики в Україні повинна передбачати:

1) однією з прогресивних тенденцій у політиці забезпечення рівності статей на міжнародному, регіональному рівнях є забезпечення комплексного підходу до

проблем гендерної рівності (gender mainstreaming);

2) соціальна політика вже протягом багатьох років пов'язує створення рівних прав і можливостей із забезпеченням рівних можливостей жінок і чоловіків, можливість поєднувати свої батьківські обов'язки з роботою [3];

3) у сфері сімейного життя держава потребує розширення можливостей чоловіків для виконання сімейних, передусім, батьківських обов'язків (перш за все, шляхом надання права на відпустку при народженні дитини та її догляду одночасно з материнською), що не лише стане передумовою гендерної рівності у суспільстві, а й сприятиме підвищенню громадянського престижу батьківства;

4) для подолання статевого дисбалансу в Україні необхідно розробити і реалізувати цільові програми спрямовані на покращення становища жінок, створити робочі групи з представників жіночих неурядових організацій. Лише за такого підходу можливі суттєві зрушення в питанні досягнення гендерної рівності в Україні.

Для розв'язання проблем гендерної нерівності сучасного ринку праці в Україні необхідно:

згенерувати якісно нову ментальну культуру суспільства, яка передбачає не декларативну, а реальну рівність обох соціальних статей загалом і на ринку праці зокрема;

налагодити мережеву систему постійного гендерного моніторингу проблем нерівноправності на ринку праці через гендерні центри;

здійснювати постійну гендерну експертизу законодавства;

забезпечити у роботі центрів зайнятості реалізацію принципу адресності підтримки жінок на ринку праці шляхом розробки та втілення спеціальних програм працевлаштування, професійної орієнтації та професійного навчання, запровадження нових соціально сфокусованих технологій роботи з людьми;

сформувати у суспільстві інші економічні та соціальні можливості, які знищили б факторні передумови наявності гендерної дискримінації на ринку праці.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, ліквідація дискримінації жінок, яка зустрічається у буденній практиці українського суспільства, саме і передбачає створення рівних умов для розвитку особистості, самореалізації індивіда без огляду на його статеву належність. Історично склалося, що жінки мають менше можливостей виявити власні здібності. Це становище зумовлене двома чинниками: подвійним навантаженням на роботі та вдома і впевненістю, яка панує у соціальному довір'ї між роботодавцями й навіть серед членів їх власних родин, що для жінки найважливішим є самореалізація у сфері материнства, сімейного життя, а все інше – професійне зростання, розвиток здібностей та творчих схильностей – має бути вторинним та підпорядковано її соціальним ролям. Саме ці стереотипи суспільної свідомості і створюють підґрунтя для існування гендерної нерівності в Україні.

Важливим для України є те, щоб держава не лише ратифікувала необхідні міжнародні документи з питань гендерної рівності, а й провела гендерний аналіз національного законодавства з цього питання. Перш за все необхідно, щоб було створено таке соціально-економічне середовище, за якого дотримання та реалізація прав жінки, як і взагалі прав людини, стали реальністю. Саме такі зміни будуть поступово змінювати стару і формувати нову систему суспільних відносин, в основі якої буде не статеві, а соціальна і правова складові.

Впровадження гендерних підходів до аналізу ринку праці має передбачати не тільки кількісні характеристики, а саме: рівень економічної активності або зайнятості населення, але й перехід до дослідження умов, форм та статусів зайнятості чоловіків і жінок. Поряд з традиційними характеристиками економічної активності, зайнятості та доходів населення в гендерному розрізі, необхідно використовувати спеціальні показники рівня гендерної професійної сегрегації, що характеризують розподіл жінок та чоловіків за сферами діяльності.

Перспективи подальших досліджень повинні бути зосереджені на питаннях, пов'язаних із дослідженням соціальних та економічних аспектів функціонування ринку праці в Україні.

Література

-
1. Возний К. Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід. / К.Возний // Вісн. Тернопільського нац. економ. ун. – 2009. - № 1. – С. 69–80.
 2. В Україні поширена гендерна нерівність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua>
 3. Шляхи вирішення проблем гендерної нерівності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.24ua.com>
 4. Гендерна мотивація праці. Центр перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://cpsr.org.ua>
 5. Піжук О. Гендерні аспекти зайнятості в сучасних умовах господарювання в Україні / О. Піжук // Економіст. – 2008. – №12. – С. 53–55.
 6. Аналіз економічної активності за статтю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 7. Гендерні нововведення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
 8. Статистичний щорічник Житомирської області за 2009 рік/за ред. Л.О. Рижаквої, Гол. упр. статистики у Житомир. обл. – Житомир, 2010. – С. 300.
 9. Програма розвитку ООН. Основи нового світового порядку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravodom.com>
 10. Статистика доходу населення України. Соціологія та статистика: цифри та факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zgp.ucoz.org>
-